

Аннотация к рабочей программе по бурятской литературе для 5 и 9 классов

Рабочая программа по бурятской литературе в 5 классе составлена на основе

- Рабочая программа по обществознанию составлена на основе следующих нормативно-правовых документов:
- Федеральный закон от 29.12.2012г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;
- Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17.12.2010 № 1897 (далее – ФГОС ООО)
- Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 30 августа 2013г. №1015 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам - образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования»
- Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 31 декабря 2015г. №1577 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. №1897»
- Примерная основная образовательная программа основного общего образования (протокол от 08.04.2015г. №1/15)
- Устав МАОУ «Корсаковская СОШ»
- Образовательная программа школы
- Положение о рабочей программе
- Примерная (авторская) программа (основного общего образования, среднего (полного) общего образования) С.Д. Будаев, Ц.С. Жанчипова, Д.Х.Митупова.

Рабочая программа конкретизирует содержание предметных тем образовательного стандарта и дает распределение учебных часов по разделам курса.

Актуальность программы обусловлено тем, что качественные изменения характера национальной политики нашего государства, а также отношения общества к проблеме развития и возрождения национальных языков и культур, делают преподавание национальных языков народов России необходимым условием и неотъемлемой частью литературного образования школьников. Национальные языки становятся действенным фактором национально-культурного развития общества. Все это существенно повышает их статус и значение как общеобразовательной учебной дисциплины.

Программа составлена с учетом принципов научности, системности, доступности, диалога культур, а также преемственности и перспективности между различными разделами курса.

Рабочая программа выполняет две **основные функции**:

Информационно-методическая функция повышает уровень литературного образования школьников, способствует формированию у школьников целостной картины мира. Бурятский язык расширяет лингвистический кругозор учащихся, способствует формированию культуры общения, содействует общему речевому развитию учащихся, формированию основ филологического образования школьников.

Организационно-планирующая функция предусматривает выделение этапов обучения, структурирование учебного материала, определение его количественных и качественных характеристик на каждом из этапов, в том числе для содержательного наполнения промежуточной аттестации учащихся.

Общая характеристика предмета «Бурятская литература»

Бурятская литература входит в общеобразовательную область «Язык и литература».

Бурятская литература является одним из главных элементов культуры бурятского народа - носителя данного языка. Он открывает учащимся непосредственный доступ к духовному богатству бурятского народа, повышает уровень их общего гуманитарного образования, а также является средством межкультурной коммуникации. Поэтому ему отводится существенная роль в решении важных задач, стоящих перед современной школой в плане формирования толерантной личности, развития ее национального самосознания.

Цели и задачи обучения бурятской литературы

Обучение бурятской литературе направлено на достижение следующих целей:

- **формирование** умений общаться на бурятском языке с учетом речевых возможностей и потребностей школьников: элементарных коммуникативных умений в говорении, аудировании, чтении и письме;
- **развитие** личности ребенка, его речевых способностей, внимания, мышления, памяти и воображения; мотивации к дальнейшему овладению бурятским языком;
- **обеспечение** коммуникативно-психологической адаптации школьников к новому языковому миру для преодоления психологических барьеров в использовании бурятского языка как средства общения;

- **освоение** элементарных лингвистических представлений, доступных школьникам и необходимых для овладения устной и письменной речью на бурятском языке;
- **приобщение** детей к новому социальному опыту с использованием бурятского языка: знакомство школьников с культурой бурятского народа, с фольклором и доступными образцами бурятской литературы;
- **формирование** речевых, интеллектуальных и познавательных способностей школьников, а также их общеучебных умений.

Обучение бурятскому языку на ступени основного общего образования направлено на достижение следующих целей:

- **развитие коммуникативной компетенции** на бурятском языке в совокупности ее составляющих - речевой, языковой, социокультурной, компенсаторной, учебно-познавательной;
 - *речевая компетенция* - развитие коммуникативных умений в четырех основных видах речевой деятельности (говорении, аудировании, чтении, письме);
 - *языковая компетенция* - овладение новыми языковыми средствами (фонетическими, орфографическими, лексическими, грамматическими) в соответствии с темами, сферами и ситуациями общения, отобранными для основной школы; освоение знаний о языковых явлениях бурятского языка, разных способах выражения мысли в русском и бурятском языке;
 - *социокультурная компетенция* - приобщение учащихся к культуре, традициям бурятского народа, с учетом социально-экономических, этнокультурных, этнонациональных и других особенностей региона, в рамках тем, сфер и ситуаций общения, отвечающих опыту, интересам, психологическим особенностям учащихся основной школы на разных ее этапах (V-VII и VIII-IX классы); формирование умения представлять свою республику, культуру ее народов в условиях межкультурного общения;
 - *компенсаторная компетенция* - развитие умений выходить из положения в условиях дефицита языковых средств при получении и передаче информации;
 - *учебно-познавательная компетенция* - дальнейшее развитие общих и специальных учебных умений; ознакомление с доступными учащимся способами и приемами самостоятельного изучения языков и культур, в том числе с использованием новых информационных технологий;
- **ценностно-смысловые компетенции** - компетенции в сфере мировоззрения, связанные с ценностными ориентирами ученика, его способностью видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, осознавать свою роль и предназначение, уметь выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения. Данные компетенции обеспечивают механизм

развития и воспитания понимания у школьников важности изучения бурятского языка в современных условиях развития нашего общества и потребности пользоваться им как средством общения, познания, самореализации и социальной адаптации; воспитание качеств гражданина, патриота; развитие национального самосознания, стремления к взаимопониманию между людьми разных национальностей, толерантного отношения к проявлениям иной культуры.

- валеологические:

- Соблюдение надлежащей обстановки и гигиенических условий в классе
- Правильное чередование количества и видов преподавания (словесный, наглядный, аудиовизуальный, самостоятельная работа и т.д.)
- Контроль длительности применения ИКТ (в соответствии с гигиеническими нормами)
- Включение в план урока оздоровительных моментов на уроке: физкультминутки, динамические паузы, минуты релаксации, дыхательная гимнастика, гимнастика для глаз.
- Соблюдение комфортного психологического климата на уроке.
- Создавать здоровый психологический климат на уроках, повышать мотивацию учащихся.

Ведущие принципы

Главным принципом конструирования содержания курса является **гуманистическая направленность**, суть которой состоит в том, чтобы которую изучают для того, чтобы понимать и правильно решать проблемы каждого человека и общества в целом, а также в организации, использовании учителем педагогических технологий сотрудничества и личностно-ориентированного обучения. Также ведущими принципами являются следующие дидактические принципы:

- В основу содержания и структуры предмета положен дидактический принцип **личностно-ориентированного обучения**, в качестве главного объекта учебно-воспитательного процесса рассматривающий учащегося с его индивидуальными

особенностями восприятия и осмысления фундаментальных и прикладных знаний и умений;

- В курсе обеспечено **единство содержательной и процессуальной сторон обучения**, которое подразумевает не только передачу учащимся определенной системы научных знаний и умений, но и обучение их способам учебной деятельности по самостоятельному добыванию упомянутых знаний и умений с применением новейших учебных технологий и форм организации учебного процесса;

- **Принцип компетентностного подхода**, т.е. конечный результат обучения определяется не столько суммой приобретенных знаний, сколько умением применять их на практике, в повседневной жизни, использовать для развития чувственных, волевых, интеллектуальных и других качеств личности учащегося.

- **Принцип воспитывающего обучения**(создание условий формулирования личности в целом);

- **Принцип научности** (содержание обучения должно отражать современное состояние науки, изучающей литературы-литературоведения, литературной критики. На уроках необходимо обучать школьников элементам научного поиска, основам исследовательской деятельности);

- **Принцип связи** обучения с практикой (использование уч-ся знаний в решении практических задач; применение полученных знаний в жизни; формирование собственной точки зрения, развитие у школьников устойчивости к информационному потоку, формирование критического мышления);

- **Принцип системности и последовательности**(обучение и воспитание в определенной системе, логическое построение содержания и процесса обучения);

- **Принцип доступности** (учёт особенностей развития учащихся ,организация обучения, исключающая возможность психо-физических перегрузок уч-ся);

- **Принцип наглядности** (целесообразное и эффективное привлечение органов чувств к восприятию уч. материала через ТСО и ИК-технологии);

- **Принцип сознательности и активности** учащихся при направляющей и организующей роли учителя(сознание уч-ся цели обучения, самостоятельности школьников в планировании и организации своей деятельности ; самоконтроль учеников, интерес к знаниям , самостоятельная постановка проблемы и поиск её решения);

- **Принцип прочности** (прочное усвоение знаний, переход знаний в умения и навыки на основе активности уч-ся , правильной организации повторения изученного , учёта индивидуальных особенностей уч-ся, структурирования материала с выделением главного и соблюдения логических связей, контроля результатов обучения ими их оценки);

Тайлбари бэшэг

Тус программа хадаа Россин Федерациин хуралсалай министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэһэлжэ зохёогдоһон, творческоор хэрэглэхэ гэхэн удхатайгаар байгуулагдаһан программа. 2015-2016 хуралсалай жэлдэ 5-дахи класста С. Ж. Балдановой хүтэлбэри доро зохёогдоһон шэнэ түрэлхи литературы дээжэ болоһон, үхибүүдэй наһанда таарамжатай һонин зохёолнуудые оруулжа, буярад хэлэндээ, уран зохёолдо дурал татаха, хайн уншагшые, хайхан сэдхэлтэй хүниие хүмүүжүүлхэ гол шухала зорилго табигдана. Программын онсо илгаань гэхэдэ, ганса арадай болон уран зохёолшодой зохёолнуудые үзэхэ бэшэ, харин хурагшадые өөһэдыень зохёохы ажалда ехээр хабаадуулан, тэдэнэрэй бэшэг шадабари хүгжөөхэ зохёолхы хэшээлнүүд, хурагшадай мэдэсэ шалгаха текстнүүд, һонирхолтой наадан-хэшээлнүүд зохёол бүхэндэ шахуу үгтэнэ. Зохёол дээрэ хүдэлмэри – гол шухала хүдэлмэри болоно. Энэ теори М. М. Бахтинай концепци дээрэ үндэһэлжэ, хоёр ехэ бүлэгһөө бүридэнэ: уран зохёол бүхэли дээрэнхараха, уран зохёолой юртэмсэ бии болгохо. Бахтинай концепцээр табигдаһан схемэ: Автор – зохёол – уншагша. Энэ схемэ хурагшадта ойлгуулхын тула олон янза ажал хүдэлмэри ябуулха. Хурагша гансал зохёол уншагша байха бэшэ, һхарин авторын юу хэлэхээ ханаһыень ойлгохо, авторын харасаар хаража шадаха шадабаритай болохо ёһотой. Литератураар мэдэсын хүсэд дүүрэн байхын тула хурагша бүхэниие «критик-шүүмжэлэгшэ» ба «теоретик» болгон уран зохёол бэшэхэ, хүгжөөхэ, хэрэглэжэ шадаха үүргэдэ хургаха.

М. М. Бахтинай теориин ёһоор уншагшын ажал хоёр зорилготой: нэгэдэхинь, авторын хараса зүбөөр ойлгон уншаха, авторын зохёолон ажабайдалай зураг хаража шадаха; хоёрдохинь, зохёол уншаад, авторын харасатай адли гү, али ондоо өөрын хараса бии болгохо, зохёолой ажабайдалай зураг өөрын харасаар хаража шадаха арга болоно. 5-дахи класста литературын жанрнууд теоретико-литературна ойлгосо болгожо үгтөө. Теоретико-литературна ойлгосонуудые үгэлгэ хадаа жэлнүүдэй программнууд соо хэрэглэгдэдэг байһан тематическа, хронологическа болн литературна принципүүдтэ харша бэшэ, харин хэрэгтэй нэмэринь болоно. 5-дахи класста литература үзэлгын гол шэглэл тодорхойлжо хэлэбэл иимэ: литературна уншалгаһаа литература шэнжэлэн үзэлгэдэ шэлжэн оролго. Программа соо коммуникативно-

творческо ажалнуудай системэ дурадхана гэбэл иимэнүүд: творческо (зохёон байгуулгын) мастерской; «творческо практикум» гү, али «Творческо даабари», «Шэлэжэ абанан зохёолоо бээ даагаад анализ хэлгэ» г.м. Энэ номдо «Класчаа гадуур уншаха ном» ба «Ажалай дэбтэр» үгтэнхэй.

Һурагшад иимэ юумэнүүдые мэдэхэ ёһотой:

- уншажа байһан зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрын удха тайлбарилга;
- уран зохёолшоной намтарһаа тон шухала мэдээнүүдые;
- уран зохёолнуудай тектнүүдые;
- шудалан үзэжэ байһан зохёолой герой болоод гол үйлэдэгшэ нюурнууд тухай, зохёолү соохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэнээ гадна, тэдэнэй хоорондохи харилсаа холбоонуудые, типическэ удха шанар;
- уран зохёол бэшэхэ гол шухала арганууд, зураглалай янзанууд, зохёолой темэ, идей, гол удха, уран зохёолой геройнууд, сюжет г.м. литературна теориһоо ойлгосонуудые;
- байгуулгын (композициин) шухала онсо янзануудые, хэлэнэй зураглан тодорхойлох арга хэрэгсэлнүүдые;
- программын эрилтын ёһоор сээжэлдэнэн шүлэгүүдые, эпическэ зохёолой хэнэгүүдые;
- литературна зан абари (характер), литературна тип, романтизм, реализм гэнэн ойлгосонуудай шухала шэнжэнүүдые г.м.

Һурагшад иимэ юумэнүүдые шадаха ёһотой:

- уран зохёолшын зохёол соогоо бэшэнэн уран зураглалые хөөрөжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые (эпизодуудые), үйлэдэгшэ нюурай хэлэнэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргануудые, байгаалиин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэнэн автарай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;
- уран зохёолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниинь хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа;
- уран зохёолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ түсэб табижа г.м.

Программын бүридэл:

1. Оршол. Литература – уран үгын искусство
2. Фольклор
3. Буддын шажанай зохёолнууд .
4. Арадай онтохонууд
5. Литературна онтохонууд
6. Рассказууд
7. Туужанууд
8. Лирическэ зохёолнууд
9. Басни
10. Зүжэглэмэл зохёолнууд
11. Класчаа гадуур уншалга

Программын байгуулга.

1. Литература –уран үгын искусство.

«Литература» гэнэн предметэй зорилго. Литература- үгын искусство. Уран зохеол уншалга ба хадуун абалга. «Уран зохеолшо» ба «автор» гэнэн ойлгосонууд .

2. Фольклор.

Фольклор тухай ойлгосо. Фольклорно зохеолнууд соохи үнэн бэшэ, ханаанһаа абтанан шэдитэ ба фантастическа юумэнүүд.Фольклорно зохеолнуудай гол жанрнууд. Үхибүүдэй фольклор: таабаринууд, тоолуурнууд нааданууд.Наадануудай жнудха шанар.

3. Буддын шажан ба тэрэнэй зохеолнууд тухай хуряангы ойлгосо.

Буддын шажанай зохеолнууд тухай хуряангы ойлгосо

4. Арадай онтохонууд.

Онтохонуудай янзанууд. Онтохонууд хайшан гэжэ зохеогдододог бэ? Сюжет тухай түрүүшын ойлгосо. Онтохонуудай хүнэй ба арад зоной ажабайдалда үзүүлдэг нүлөөн ба удха шанар. «Зургаан нүхэд». Тус онтохон соо нүхэсэлэй хүсэ ба хорото муу юумэ уран аргын хүсөөр зураглалга.

«Һүүл хүбүүн». Онтохонуудай геройнуудай, буряад арадй сэсэн ухааниие, ёһо заншалые, уран аргануудые хэрэглэн зураглалга Буряад арадай ажабайдалай онсо өөрсэ шанар шэнжэ уран хайханай хэрэгсэл арга хэрэглэн харуулалга.

5. Литературна онтохонууд.

Литературна онтохон тухай ойлгосо. Фольклорно ба литературна онтохонуудые зохоолгын уран хайханай принципүүд

6. Рассказууд.

Рассказай онтохонһоо илгаа. Рассказай жанрай онсо шэнжэ. Автор ба рассказчик, герой ба сюжет, диалог ба монолог тухай ойлгосо. Үнэн юумэ зохеон найруулгын нэгэ арга. Литературна характер тухай ойлгосо. Хүн ба байгаали. Хүнэй доторой байдал зохоол соо зураглалга.

7. Туужанууд.

Туужын рассказһаа илгаа: сюжет, саг, герой, жанрай онсо шэнжэ.

8. Лирическэ зохоолнууд.

Лирикэ - литературынын род. Ирагуу (лирическэ) шүлэгэй жанр тухай ойлгосо. Лирическэ зохоолнууд соо хүн юртэмсэ хоерые зураглалга. Рифмэ тухай түрүүшын ойлгосо. Ритм шүлэг зохоолой гол үндэһэн. Эпитет, метафора, олицетворени, аллегории г.м. шэмэг үгэнүүд тухай ойлгосо.

9. Зүжэглэмэл зохоолнууд.

Зүжэглэмэл зохоолнуудай тусхай шэнжэ. Авторай эзэлдэг ба дүүргэдэг һуури. Зохоол соохи саг. Зүжэглэмэл зохоол ба уншагша.

Сценари яагаад бии болодог бэ?

6 класс

Һуралсалай жэлдэ 6-дахи классай һурагшад Ж.Ц. Жамбуевагай, Ц.Б. Цыреновагай, О.В. Цыцыковагай зохёонһон 2 хубиһаа бүридэһэн буряад литература үзэхэ болоно. Энэ хрестоматиин материал творческо шэглэлтэй, һурагшадай ухаан бодолой улам хүгжэхэ, эрдэм болбосоролойнь дээшэлхэ замда ехэ туһатай.

Хрестомати соо 1-дэхи хубида арадай аман зохёол, бөө мүргэлэй, Буддын шажанай домогууд, зохёолнууд, Э.-Х. Галшиевай «Бэлиг-үүн толиһоо» хэһэгүүд үгтэнэ. Хариин хрестоматиин 2-дохи хуби соо бэшэмэл зохёолой элдэб жанрууд, зохёолой уран арганууд, мэдээжэ зохёолшодой зохёолнууд үгтэнэ. Энэ программа табихадаа авторнууд һурагшадай ухаан бодолые хүгжөөхэ, арад зонийнгоо түүхэ, хайхан заншал ойлгожо абаха, түрэл буряад хэлэнэйнгээ гүн баялиг, сэсэн мэргэн найруулгые сэгнэжэ һураха гэхэн гол зорилгонууд табигдаа. Энэ программые творческо шэглэлтэй гэжэ дахин тэмдэглэхэ шухала, юундэб гэхэдэ авторнууд хрестомати соогоо олон творческо практикуудые, һонин асуудалнуудые, тэмэнүүдээр элидхэл хэхэ даабаринуудые олоор үгэнхэй.

Һурагшад гол түлэб нимэ юмэнүүдые мэдэхэ ёһотой:

- уншажа байһан зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрын удха тайлбарилга;
- уран зохёолнуудай текстүүдые;
- шудалан үзэжэ байһан зохёолой герой болоод гол үйлэдэгшэ нюурнууд тухай, зохёол соохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэһээ гадна, тэдэнэй хоорондохи харилсаа холбоонуудые, типическэ удха шанар;
- уран зохёол бэшэхэ гол шухала арганууд, зураглалай янзанууд, зохёолой темэ, идей, гол удха, уран зохёолой геройнууд, сюжет г.м. литературна теориһоо ойлгосонуудые.

Һурагшад нимэ юмэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшын зохёол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрөжэ;
- уран зохёолшын зураглаһан зурагые ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгожо;
- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые (эпизодуудые), үйлэдэгшэ нюурай хэлэһэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- зохёол соохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагааниие, сагые, тэрэнэй хойшолонгые элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргануудые, байгаалиин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэһэн авторай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;
- уран зохёолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниенъ хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа;
- уран зохёолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ түсэб табижа;
- үзэжэ байһан зохёолой геройнууд тухай, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһые хараадаа абан, һурагша бүхэнэй, бүхы һурагшадай зэргэсүүлһэн аман гү, али бэшэмэл өөрын бодомжолготой сочинени (сочинени-рассуждени) зохёожо;
- монологическа хэлэлгэ хайнаар хэрэглэжэ, өөрынгөө һанамжа ойлгосотойгоор хэлэжэ, тэрэндээ ойлгуулжа, баримталжа, хамгаалжа;
- түсэб табижа.

Программын бүридэлгэ:

1. Оршол. Уран найхан литературы ут гарбал
2. Домогууд. Мифүүд.
3. Арадай аман зохиол. Үлгэр
4. Үлгэр «Аламжа Мэргэн»
5. Бөө мургэл
6. Бэшэмэл зохиол
7. Шэдигт хүүр
8. Сайн үгэтэ эрдэнийн сан субашид
9. XVIII-XX – зуун жэлэй эхин үеын уран зохиол
10. XX зуун жэлэй уран зохиол
11. Ч. Цыдендамбаев «Банзарай хүүбүүн Доржо»
12. Б. Мунгонов «Хара халхин»
13. Ц. Номтоев «Эдэбхи»
14. Ц-Д. Ж-Б. Дамдинжапов «Юрын буряад эхэ»
15. А. Лыгденов «Морин хуур»
16. Баснинууд тухай
17. Лирическэ зохиолнууд
18. Лиро-эпическэ зохиол
19. Поэмэ тухай ойлгосо
20. Драматическа зохиол.

7 класс

Буряад хургуулин программын ёһоор 7-дохи класста буряад литератураар неделидэ 2 час, жэлдэ 70 час үгтэнэ. Энэ программа 2009 ондо зохиогдохон туршалгын Буряад хургуулиин программа дээрэ үндэһэлэн табигдаба. Арадай аман зохиол болохо: дуунуудые, юрөөлнүүдые, домогуудые гүнзэгыгөөр шудалха хэрэгтэй. Иимэ жанрай зохиолнуудай онсо шэнжэ шанарые шудалха. 7 классай литературада идейнэ тематическа принцип баримталһан 5 темэ үгтэнэ. Уран зохиолнуудые шудалан үзэхэдөө, тэрэнэй темэ, идей, сюжет болон композицида анхаралаа хандуулна. Уран зохиолшод тухай 5-6 классуудта ороходоо, материал ехээр үгтэнэ. 25 час холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ хараалалагданхай. Эндэ багша өөрын үзэмжөөр үзэжэ байгаа зохиолнуудта сочинени, изложени бэшүүлхэ, сүлөө темэдэ рассказ зохиолгохо, асуудалнуудта дүүрэн харюу бэшэхэ г.м. бэшэмэл хүдэлмэринүүдые дүүргүүлхэ. Үзэжэ байһан темээ ажабайдалтай нягта холбоотойгоор үгэхэ; өөрын ханал бодол тодорхойлжо, ханамжа бэшэжэ хураха, хэшээлнүүдтэ «Морин хуур», «Буряад Үнэн», «Дүхэриг» газетэнүүдтэй материал уншуулха ба хөөрүүлхэ.

хурагшад иимэнүүд **юмэ мэдэхэ ёһотой:**

1. Уншажа байһан зохиолойноо автор тухай, номой нэрын удха тайлбарилга.
2. Шудалан үзэжэ байһан зохиолой үйлдэгшэ нюурнууд тухай, зохиол соохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэһээ гадна тэдэнэй хоорондох холбоонуудые.
3. Уран зохиол бэшэхэ гол шухала аргууд; зураглалай янзанууд зохиолой темэ ба гол удха, уран зохиолой геройнууд ба сюжет гэхэн литературна теориноо ойлгосонуудые.
4. Программын эрилтын ёһоор сээжэлдэһэн шүлэгүүдые, зохиолой хэһэгүүдые.

хурагшад иимэнүүд юмэнүүдые хэжэ **шадаха ёһотой:**

1. Уран зохиолшын зохиол соогоо зураглаһан зурагыг ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгохо.
2. Үйлэдэгшэ нюурай хэлэһэн үгэ, хэрэг, үйлэ элирүүлһэн эпизодуудые, шухала хэһэгүүдые зохиол соогоо илгажа.

Программын удха ба байгуулга.

Оршол. Үлгэр. (6 час).

«Айдуурай мэргэн» үлгэр. Үлгэр тухай онсо ойлгосо. Буряад арадай үлгэрнүүд соохи заншалта болошоһон образуудай байгуулга.

хургаалай зохиол (4 час).

Р.Номтоев «Аршаанай дуһал». Зохиолой үндэһэн, удха, хургаал, байгуулгын түхэл маяг.

Буряад арадай 18-19-дэхи зуун жэлэй бэшэмэл зохиолнууд.

«Балжан хатан тухай туужа домогууд» (4 час).

Туд домог соо буряад арадай ут гарбал тухай хэлэгдэһэнийн. Энэ домогто адлирхуу удхатай домогуудай дэлгэрһэнийн. Иимэ жанрай зохиолнуудай онсо шэнжэ шанар.

В.Юмсунов «Эрдэмтэ соохор моритой Эрилтэй хаан». Үлгэр (4час).

Аман зохиолтой холбоонь. Эрдэмтэ соохор мориной шэдигтэ үүргэ. Алтан Шаа Одхон Дангина хоерой дүрэнүүд.

Үргэлжэлһэн зохиол болон гол нюур тухай (27 час).

Х.Намсараев «Олзуурхуу Ондореон». Юмор ба сатира. Комическа эффект бии болгоходо жэжэ зүйлэй дүүргэдэг үүргэ. Ж.Тумунов «Талын бүргэд». Уран найханай зохиолнууд соо баатар зоригтониин зураглан харуулалга. Зохиолой герой ба уншалга. Б.Ябжанов «Хэрмэшэ». Рассказ ба очерк. Зэргэсүүлгэ, геройнуудта характеристикэ үгэхын арга. Портрет ба хэлэн. Хүн ба байгаали. В.Тулаев «Эсэгээ хүлээлгэ» рассказ. Ц.Номтоев «Шагжын хула» туужагаа хэлэг. Ч.Цыдендамбаев «Түрэл нутагһаа холо» роман. Д. Банзаровай темэ Ч.Цыдендамбаевай творчестводо. Роман соо эрдэмтэ Банзаровай намтар, эрдэмэй ажал тухай. А.Ангархаев «Алтан» туужа. Сюжет зохиолгын уран шадбари. Сюжэдэй композици ба образай композици. Туужын конфликтын үндэһэн. Нэрэ хүндэ тухай үнэн ба худал ойлгосо. Романтическа характер тухай ойлгосо.

III. Байминов «Жамбал баатар» поэмэ (7 час).

Советскэ Союзай Герой Ж.Е.Тулаевай баатаршалга тухай хэлэгдэһэниинь. Поэмэ тухай ойлгосо үргэдхэлгэ.

Уянгын зохиолой гол нюур тухай ойлгосо (10 час).

Н.Дамдинов «Шэнхинээтэ наһад». Д.Улзытуев «Хабартаа», «Хабарай эхиндэ». Л. Тапхаев «Зүүн Саяан», «Үбэлэй үдэшэ». Б.Жанчипов «Буряднай», Г.Раднаева «Наран сэсэг», «Ургы сэсэгби», «Хүгшэн эжыдээ». Д. Доржогутабай «Хара хүнэй- дура нэшхэл». М. Чойбонов «Мүнхын аршаанай мүнгэн дуһал», «Зула бадарна».

Хүнэй мэдэрэл ба лирикэ. Хүгжэм ба лирикэ (2 час).

Лирикэ тухай ойлгосо үргэдхэхэ ба гүнзэгыүүлхэ. Лирическа зохиолой автор ба лирическа герой. Лирическа герой ба эпическэ зохиолой герой.

Зүжэг зохиол тухай ойлгосо (4 час).

Б. Пурбуев «Талын басаган». Драма, литература, род гэхэн ойлгосонуудыг үргэдхэхэ, гүнзэгыүүлхэ. Драматическа зохиолой герой ба тэрэнэй характер бии болгохо хэрэгсэлнүүд. Драма соо автарай үзэл суртал гаргаха аргууд.

Жэл соо үзэһэнөө дабталга (2 час).

8 класс

Буряд литература үзэлгэ болбол имагтал образоор харуулдаг дээрэһээ хурагшадые арад зондоо үнэн сэхээр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ тон ехэ удха шанартай. Энэ программа 2009 ондо зохиогдоһон туршалгын Буряд хургуулийн программа дээрэ табигдаба.

хурагшадта түрэлхи литература шудалан үзүүлхэдэ, буряд хэлэнэйнгээ баялигтай гүнзэгыгөөр танилсуулха, найнаар хэлүүлдэг, уншуулдаг, бэшүүлдэг болгохоһоо гадна буряд арадынгаа ажабайдал, түүхэ, заншал, зан абари үзэжэ байгаа зохиолнууд дээрэ үндэһэлхэн, найнаар ойлгуулха, ухаань сэдхэлдэнь шэнгээхэ, манай обществын ёһото эрхэтэн болгон хүмүүжүүлхэ гэхэн шухала зорилгонууд табигдана. Түрэлхи литература тухайгаа хурагшад ямар мэдэсэтэй, ойлгосотой болохо ёһотой юм гэхэн эрилтэнүүд түсэб соо үгылэгдэнэ. Багша эдэ эрилтэнүүдыг дүүргэхэ, бэлүүлхэ зэргэтэй. Эдэ программын эрилтэнүүдһээ гадна, түрэлхи литературы хэшээлдэ хурагшадай аман ба бэшэмэл хэлэ хүгжөөлгөөр хэгдэхэ ажалай гол янзанууд үгтэнэ. Энэ ажал бэлүүлхын тулада класс бүхэндэ хэлэ хүгжөөлгын тусгаар саг хараалагдана.

Багша: Будаева Ж.Г., 2015-2016 онуудай хуралсалай жэл.

8-дахи класс.

8-дахи классай хурагшадай мэдэсэ, шадбарида табигдаха шухала эрилтэнүүд:

хурагшад иимэнүүд юумэ мэдэхэ ёһотой:

1. Уран зохиолой текст, идея, уран дүрэ үзэгдэһэн зохиолой геройнуудыг, сюжет.
2. Байгуулгын шухала онсо янзануудыг хэлэнэй зураглан тодорхойлохо арга хэрэгсэлнүүдыг.

хурагшад иимэнүүд юумэ шадаха зэргэтэй:

1.
 - ❖ Үзэгдэжэ байһан зохиолнуудыг байгуулгын зүйлнүүдыг илгажа ба тэдэнэй үүргэ тодорхойлжо;
 - ❖ Зохиолой геройнуудай өөр өөрын ба бултандань хабаатай шэнжэнүүдыг тодорхойлон, характеристикэ үгэжэ.
 - ❖ Эпическэ, лирическа, драматическа зохиолнуудыг илгаруулжа.
2. Уран гоёор уншажа
 - ❖ Уран зохиолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ сложно түсэб табижа;
 - ❖ Бээ даагаад уншанан геройнуудта ямараар хандажа байһанаа харуулан аман гү, али бэшэмэл наамжа үгэхэ.
 - ❖ Байгуулгын шухала онсо янзануудыг хэлэнэй зураглан тодорхойлохо арга хэрэгсэлнүүдыг.
3. хурагшадта зорюулжа хэблэгдэһэн научно—популярна номой справочна аппарат, мүн литературна терминтэй словарь хэрэглэжэ.

Программын байгуулга ба удха.

VIII класс (68 час)

Арадай аман зохеол (8 час).

Арадай аман зохеолой найханай заншал. Мифүүд. Домогууд. Дуунууд. Онъон ба хошоо үгэнүүд. Үрэлнүүд. Таабаринууд. Юртэмсын дүрбэлжэн таабаринууд.

«Гэсэр» эпос (8 час).

«Гэсэр» - буряадай героическа эпосүүдэй элитэ ехэн. «Гэсэр» үльгэр эрдэмтэдэй суглуулан бэшэжэ, бүридхэн тухай. Туд үльгэрэй гол удха. Гэсэрэй дүр, дайшалхы хэрэг, ябадалайн зорилго. Энэ эпосэй байгуулга, хэлэн, уран аргууд, мифическэ зүйлнүүд.

Үльгэр соо буряад, монгол, түбэд болон бусад арадуудай соёл болбосоролой талаар харилсаанайн баримтанууд.

Монголой нюуса тобшо (3 час).

Зохеолой түүхэтэ үндэһэн ба сюжет. Образуудын. «Монголой нюуса тобшо» ба арадай аман зохеол. «Монголой нюуса тобшо» гэхэн зохеолой удха шанар.

Замай тэмдэглэлнүүд (3 час).

Дамба- Даржаа Заяев «Замай тэмдэглэлнүүдхэ». Базар Барадин «Замай тэмдэглэлнүүд». Буда Рабданов «Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд.

Буддын шажанай зохеолнууд (2 час).

Э.Ч. Дугаров «Будда бурханай намтар тухай».

Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд (6 час).

Чойжил – Лхама Базарон «Хаарташан». Гол геройнуудын. Драматургическа конфликтнууд. Байгуулгын онсо шэнжэ.

Дондок - Ринчин Намжилон «Буряад аршааншадан байдал». Философско лирикэ тухай ойлгосо. Тус шүлэгэй геройнуудай доторой байдал зураглалга.

Базар Барадин «Сэнгэ баабай» рассказ. Рассказай гол удха. Сэнгэ баабайн дүр дээрэ хүдэлэлгэ, онсо шэнжын тайлбарилга.

Дамба Дашанимаев «Тоеон» , «Туг» шүлэгүүд (2 ч).

«Тоеон» гэжэ шүлэг соо Буряад арадай хүгжэжэ, индустри бии болгоһониие, хүдэлмэришэн ангиин урган гараһые, хүдөө нутагуудта хамтын ажалай батажаһые магтаһаниинь. Шүлэг зохеолгодо поэдэй өөрсэ янзаар хандажа, шэнэ түхэл оруулһаниинь, шүлэгэй ритмические шэнэ ёһоор зохеолһониин, рифмэ хэрэглэлгэнь, буряад шүлэгэй уран аргуудые бүри нарижуулһаниинь.

Романтическая ёһо заншал (10 час).

Романтизм тухай ойлгосо. Романтическая ёһо заншалые уран найханай литературада хэрэглэлгэ. Романтизм ба романтическая герой.

Солбонэ Туяа (Петр Никифорович Дамбинов). «Цветостепь». «Цветостепь» гэхэн шүлэгүүдэй суглуулбари.

«М. Н. Богдановой дурсаалда». «Энэл даа, түрэнгэ таламни». «Ангар».

Ч.Ц.Цыдендамбаев «Концерт» рассказ. Д-Д. Ж. Мункоев «Таладаа гараб» поэмэ.

Реалистическэ ёһо заншал (7 час).

Реализм тухай ойлгосо. Реалистическэ ёһо заншал. Зүбөөр зураглалга зүбтэй байлга хоерой хоорондох илгаа. Уран зохеолой геройн доторой байдал зүбөөр зураглан харуулха аргууд ба хэрэгсэлнүүд. Психологизм тухай ойлгосо.

Цыденжаб Дондубон. «Хиртэһэн нара». Геройн абари зан реалистическээр зураглан харуулха ёһо заншал. Геройн дотор боложо байһан зүрилдөө зураглалга.

30-аад онуудай ба Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үеын литература. (8 час).

К.Ш. Цыденов «Хээрэ» рассказ, Ц.Р. Галанов «Эсэгын хүбүүн» рассказ, Ц.Ц.Дондогой «Эхэ тухай поэмэ.

Буряад сонет (3 час).

М.Самбуев «Сонетүүдэй гүрлөө». Сонет тухай ойлгосо. Ямар аргаар бэшэгдэдэг тухай мэдэсэ.

Хүн түрэлтэн, уг гарбал, уг изагуур (7 час).

Л.Д. Тапхаев «Угай түүхэ». А.Г.Лыгденов «Нюдэнэй аршаан», «Үншэн» рассказууд. Мүнөө үе сагай шухала асуудалнуудай нэгэн болохо хүнэй ханаанай, зүрхэ сэдхэлэй, доторой байдалай орео хурса зүрилдөөнүүдые шийдхэлгэ.

Арадай аман зохеолой заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ (3 час).

Арадай литературада арадай аман зохеолой үзүүлэн нүлөөн . Д.Сультимов «Амиды зула» (зүжэг).

Буряад хургуулиин программаар 9 класста неделдэ 2 час, жэлдэ **68 час** болоно. Программа дотор 14 зохеолнуудай 11-ниинь шэнэ, урдандаа гээгдэжэ байгаагй зохеолнууд. Эдэ зохеолнууд удхаараашье, уран найруулгаараашье онсо орео зохеолнууд. Илангаяа орео хгндэ зохеолнууд гэхэдэ, Ц.Д. Дондоковагай «Шулуунууд дуулана» Н. Дамдиновой «Декабристын бэһэлиг», Д. Эрдыеевэй «Ехэ уг», А. Ангархаевай «Мгнхэ ногоон хасуури».

Программын нгглдэ гтгэнэн мгноо геын уран зохоолшодой, поэдггдэй зохоолнуудые шудалан гзэхэ гэнэн эрилтэ табигданхай. Теэд эдэ зохоолшод тухай материал тон бага. Уран зохоолшодой творческо зам тухайгаа хэлэхын урда тээ, учебник соо уран зохоолшын гол тглэб проблематика тодоруулхан богонихон цитатанууд гтгөөтэй. Энэнь ехэ һонин юм. Зохоол бгрийн урда тээ тэрэнэй гол бодол тодоруулха гэнэн асуудалнууд гтгэнэн байна. Энэ һурагшадай зохоол уншахада, бодолтойгоор, тусхай шэглэлтэйгээр уншахадань тухатай. Зохоолнуудай шухала бглэггд гтгэнэн байна, харин оруулагдааггй бглэггдэй удха хураангыгаар гтгөө.

Гол зорилгонууд:

1. Уран зохоол соо гтгэнэн геройнуудые гзэхэдөө, хгнэй шанар шэнжэ, тэрэнэй ухаа сэдхэлэй байдал, һайхан гйлэ хэрэгыень, ажабайдалайнь харгы зам, һайн ба муу талануудыень ггнзэгыгөөр шгглбэри хэжэ харуулха.
2. Уран зохоол гзэхэдөө, мгноо ге сагай байра байдалтай холбохо шухала.
3. Уран зохоолнуудай уран һайханайнь бгхы талануудые, найруулгынь онол арга, онсо шэнжэнгдые элиргглжэ ггэхэ гол зорилгонуудай нэгэн болоно.

Һурагшад нимэнүүд юүмэ мэдэхэ еһомой:

1. Литература ажабайдал хоерой хоорондохы холбоо.
2. Уран зохоолнуудай текстнгдые.
3. Сюжет, байгуулгын (композициин) онсо янзануудые.
4. Хзэгдэнэн зохоолнуудай гол гйлэдэгшэ нюурнуудай типическэ удха шанар.
5. Литературна абари зан (характер), литературна тип, реализм гэнэн ойлгосонуудай шухала шэнжэнгдые.

